

6 Ruimtelijke opgave

Ruimtelijk experts zijn aan de tafels vanaf het begin betrokken. Met reden: het Klimaatakkoord komt neer op één van de grootste opgaven voor de ruimtelijke ordening van de komende decennia. De impact van de transitie op de fysieke leefomgeving is groot. Een duurzaam energiesysteem vergt meer ruimte dan een fossiel systeem, en er zullen lange tijd verschillende systemen naast elkaar bestaan. Hernieuwbare energie is ook zichtbaarder: steden en landschappen zullen er door de transitie anders uit gaan zien. Dit betekent dat de transitie direct zichtbaar en voelbaar wordt in de leefomgeving van mensen.

Een goede ruimtelijke ordening van de klimaat- en energietransitie is cruciaal, boven en onder de grond, op land en op zee. Enerzijds om de transitie vorm te geven op een ruimtelijk goede manier: in balans met andere belangen in de ruimte, rekening houdend met de kwaliteit van de leefomgeving, en met draagvlak. En anderzijds ook om voldoende ruimte te vinden voor de transitie en deze te combineren met andere opgaven. Deze ruimte is in Nederland – waar iedere vierkante meter al een (of meerdere) bestemming(en) heeft – niet vanzelfsprekend. Een goede ruimtelijke aanpak van de transitie, inclusief het maken van (soms ingrijpende) ruimtelijke keuzes, is daarmee een noodzakelijke voorwaarde voor het behalen van de klimaatdoelstellingen.

Decentrale overheden spelen hierin een belangrijke rol: zij zijn verantwoordelijk voor uitwerking van de maatregelen in de fysieke leefomgeving. Zij zullen ook het voortouw nemen in de Regionale Energiestrategieën (RES); de regionale uitwerkingen voor vooral de opgave voor elektriciteit op land (locaties en netwerken) en de warmtetransitie in de gebouwde omgeving. Zij maken ook de doorvertaling naar provinciale en gemeentelijke omgevingsvisies, omgevingsverordeningen en omgevingsplannen.

Ruimtelijke verbanden tussen de tafels

Ruimtelijk ontwerpers hebben als onafhankelijke experts voor de sectortafels de ruimtelijke effecten van de beoogde maatregelen in beeld gebracht, en – met ruimtelijk ontwerp – laten zien hoe de klimaat- en energietransitie te verbinden is met andere maatschappelijke opgaven in de leefomgeving.

Uit de ruimtelijke analyses van de ruimtelijk experts komt een aantal dwarsverbanden naar voren, die in het proces tot dusver aan de orde zijn gesteld. Zo leidt de elektrificatie in de mobiliteit, industrie en gebouwde omgeving tot een omvangrijke opgave aan de sectortafel elektriciteit. Dit vergroot de noodzaak voor goede ruimtelijke inpassing van opwekking, opslag en transport. Maar ook het meewegen van de benodigde ruimte die nodig is om elektrificatie in de andere sectoren mogelijk te maken. Aan de elektriciteitstafel worden ruimtelijke principes gehanteerd voor de weging van maatregelen, waaronder zuinig en zoveel mogelijk meervoudig ruimtegebruik, dicht bij elkaar brengen van vraag en aanbod, en het combineren van opgaven.

Verder is de noodzaak voor een gebiedsspecifieke aanpak is naar voren gekomen. Elk gebied is anders, met andere kenmerken, een andere ontstaansgeschiedenis, andere partijen, en een ander proces met de omgeving. Aan de tafel landbouw en landgebruik is een gebiedsaanpak essentieel omdat een aanzienlijk deel van de maatregelen nauw verbonden is met de gebiedsspecifieke kenmerken. Bij gebouwde omgeving is de ruimtelijke variatie in bijvoorbeeld de gebouwkenmerken, dichtheden en beschikbare bronnen een bepalende factor voor de lokale oplossingsrichtingen. Per wijk verschillen dan de mogelijke oplossingen. Ook biedt een wijkgerichte aanpak kansen om de transitie te combineren met andere opgaven zoals klimaatadaptatie, verdichting, vergroening en de opgaven vanuit mobiliteit, bijvoorbeeld laadinfrastructuur en de bijbehorende energievoorziening. Voor elektriciteit wordt in een gebiedsaanpak de ruimte gevonden voor opwekking, opslag en transport in combinatie met andere ruimtelijke opgaven, met daarbij aandacht voor ruimtelijke kwaliteit.

De onafhankelijke ruimtelijke experts vragen in de uitwerking expliciet aandacht voor de volgende onderwerpen.

Oog voor Ruimtelijke kwaliteit.

Ruimtelijke kwaliteit is meer dan mooi en lelijk; het zorgt voor leefbare steden en landschappen waarin de omvangrijke klimaat- en energieopgaven gecombineerd worden met verschillende andere functies en opgaven in de leefomgeving.

Advies: neem ruimtelijke kwaliteit vanaf het begin mee in de uitwerking van het Klimaatakkoord en beoordeel de keuzes en maatregelen ook op ruimtelijke kwaliteit.

Oog voor Kansrijke combinaties.

Er zijn verschillende kansrijke combinaties te maken tussen de klimaat- en energietransitie en andere opgaven. Bijvoorbeeld: Functieverandering in de landbouw – zoals de juiste teelt op de juiste grond, bebossing en vernatting – kan samengaan met hernieuwbare energieproductie. Energieopslag en/of netverzwaring voor elektrificatie van gebouwde omgeving, mobiliteit en industrie, zijn te combineren met andere (stedelijke) opgaven.

Advies: verbind in de uitwerking de maatregelen met elkaar en met andere opgaven. Ga op zoek naar kansrijke combinaties met bijbehorende instrumenten.

Ontwikkeling van een ruimtelijke bronnenstrategie (over de tafels heen).

Het verkeerd benutten van bronnen kan grote ruimtelijke gevolgen hebben. Inzet van restwarmte van de industrie voor het verwarmen van (slecht geïsoleerde) kantoren van een toevallige welwillende eigenaar kan betekenen dat een nabij gelegen kassencomplex geëlektrificeerd moet worden, met de bijbehorende ruimteclaim voor de bijbehorende energieopwekking en -infrastructuur. Ook de inzet van biomassa vergt aandacht: het binnenlandse aanbod is schaars en het ruimtebeslag van import is aanzienlijk (heel veel schepen in de havens, opslag en transport in heel Nederland, plus de impact in het land van herkomst). Dit vraagt om inzet op die plekken waar geen reëel alternatief is, bijvoorbeeld in de industrie en de scheepvaart.

Advies: maak een bronnenstrategie op nationale schaal, in samenhang met bronnenstrategieën op regionale en lokale schaal. Met daarin: afstemming van bronnen met de vraag, kijkend naar de hele keten (dus inclusief ruimtebeslag voor opwek, opslag, transport).

Het ruimtelijke tijdspad. De transitie is geen lineair proces; ontwikkelingen liggen niet perfect achter elkaar in de tijd. Er zullen overgangperiodes zijn waarin fossiele, duurzame en soms ook hybride systemen naast elkaar bestaan. Dit vraagt - bijvoorbeeld in havens - om extra ruimte-reserveringen. Daarnaast is het voor een geslaagde transitie richting 2050 nodig om al vóór 2030 de eerste fundamenten (bv. grootschalige netuitbreidingen) te leggen voor de periode na 2030, en soms ook nú al systeemkeuzes te maken, bijvoorbeeld voor de aanleg voor warmte-infrastructuur. Als we deze beslissing nu niet nemen, en wijken in 2030 (deels) zijn overgegaan op all-electric, is de aanleg van een warmtenet daar mogelijk niet meer rendabel, terwijl het voor de 2050-doelen mogelijk wel nodig was geweest.

Advies: bezie alle maatregelen in het Klimaatakkoord niet alleen in het kader van de doelen voor 2030, maar ook voor 2050. Heb hierbij aandacht voor de ruimtelijke impact van het naast elkaar bestaan van verschillende systemen, het vastleggen van ruimte-reserveringen, en het tijdig maken van systeemkeuzes.

Uitwerking

Nadat de uitkomsten van de doorrekening van PBL bekend zijn moet de ruimtelijke dimensie van het klimaatakkoord verder worden uitgewerkt als onderwerp in het Klimaatakkoord, in de Nationale Omgevingsvisie, en in nauwe samenhang met de uitwerking van Regionale Energie Strategieën (zie hoofdstuk 7).